

lyek valóban javára váltak az új formába öltöztetett anyagnak. Azóta persze rengeteg új adatot bányászott napfényre az irodalomtörténetíró s ezeket ime, mind beledolgozta a régebbi szűk keretekbe. Élvezet megfigyelni, hogy az azóta felgyűlt anyag, milyen erővel tágitotta meg a régebbi kerekeket. Ami a forrás feldolgozást illeti, az *Irodalom* című apróbetűkkel szedett fejezetek-alatti adathalmazban egészen 1929-ig pontosan tájékoztat a szerző. Pintér Jenő nem mindenáron való eredetiségére törekszik, hiszen ez legkevésbé lehet vezetőelve egy irodalomtörténetírónak, hanem a legfontosabb véleményeket sorolja fel, egyezteteti s legvégül kockáztatja meg a maga mindig szerényen hangsúlyozott véleményét. Ahogyan például az Arany János *Naiv eposzunk* c. munkájának reális eredményeit összegezi, az mintaképe lehet egy becsületes, tudományos probléma-ismeretetésnek. Pintér Jenőnek e mindenre kiterjedő tárgyalási módja különben nem nagyon teszi égető kérdéssé a korfelosztás mikéntjének problémáját. Hangsúlyozza ugyan, hogy a korfelosztás minden módja megtámadható s így még mindig legjobb a századok szerint való felosztás: mindazonáltal ez az utóbbi elv sem érvényesül nála jelentősen. Ő mindent megtárgyal a maga értéke és terjedelme szerint, nem törődve azzal, hogy milyen keretek között megyen ez végbe s a keret voltaképpen csak az egyes kisebb-nagyobb irodalmi jelenségek természete szerint vonatik meg, mindenféle zárabb korfelosztási szemponttól függetlenül.

Egy hatalmas, komoly *szellemtörténeti regény* benyomását kelti a könyv. Ítélete annyira megfontolt s annyira a feldolgozott forrásmunkák figyelembevételével történik, hogy szinte sehohsem érzünk üres hangot. Talán az egy Apáti-féle *feddő-ének* ismertetésénél lehetett volna jobban kiemelni az első magyar szatirikus jelentőségét, e gyarló költői formák között is. Egész fejezet-erdőn át jutunk a könyv végére s még csak a középkorban vagyunk. Örömmel várjuk a további köteteket is, melyek egy negyedszázados munkásság eddigi stációit szemlélve, azzal biztatnak, hogy Toldy és Beöthy könyvei után sokáig a harmadik nagy teljes magyar irodalomtörténet szerepét fogják betölteni.

(Budapest.)

Vajthó László.

BARCELONAI KALAND.

Menton, október, méla Cap Martin, — Ady Endre kalandozásainak útja, — és mialatt a vonat éjszakába kanyarog a havasok és a tenger között, arra gondolok, hogy ezeréve hajtja már a magyarságot valami ösztönös nosztalgia Nyugat felé, karddal vagy könyvvel, de a vágyak mindig Nyugatra szállnak — és ha a germánokat Délre űzi a történelmi sors, bennünket Nyugatról vár a napfény. A mi regényünk: Keletiek Nyugaton.

*

Van időm készülni arra a hétre, amit Rohan herceg európai szövetsége — a *Fédération internationale des Unions intellectuelles* — rendez Barcelonában.

Európai szövetség: nem élhetne, ha nem volna egy félhivatalos folyóirata, amely ébrentartja és kifelé is dokumentálja az eszmét . . . A folyóirat címe cleget mond: *Europäische Revue*. Kiadója: Rohan herceg, aki osztrák és még hozzá ősi francia családnevvel. Az angol-francia-olasz közvélemény bizonyára hamarabb elfogadja tőle az eszmét, mint egy porosz generálistól. A *Revue* már

ötödik évfolyamát tapossa, ami nem jelentéktelen siker a mai — egész Európában nehéz — kiadói lehetőségek mellett.

Minden szám hoz egy arcképet, nyilvánvalóan az európai szellemiség legkülönbözőbb területeiről: Hindenburg és Gorkij, Ragonesi kardinális, Paul Valéry . . . A munkatársak európai nevek: Paul Morand, Gundolf, Martin Buber, Hugo von Hoffmannsthal, akinek írásával a folyóirat megindult, stb. Egy folyóirat szellemét és tendenciáját a munkatársak neve eléggé szimbolizálja, de van a *Revue*-ben ezenkívül valami plusz: az a német komolyság és felelősségtudat, amely minden sorából kitetszik. Szordinó és óvatosság a hangban, de nem kitérés a problémák elől, hanem ellenkezőleg: problémák fölvetése; nem részletkérdések, hanem európai magaslatról, szintetikus látás. Ha színt kell vallani, világosan fogalmaznak: wir geben die Hoffnung auf eine spätere politische Zusammenfassung Europas keineswegs auf.

A véccél tehát Európa! It is a long way . . . A probléma nehézségeit becsületesen beismerik: Európa és nemzet összebékíthetők, ha a nemzeti sajátosságok sértetlen összességét magasabb egységbe foglaljuk. A nemzet: sorsunk adottsága. Európa: élmény legyen, amit megszerzünk magunknak . . . Az *európai gondolat* tagadhatatlanul egyik uralkodó eszméje a XX. századnak és reánk magyarokra sokszorosan nem közömbös, hogy ez a gondolat minő szellemi evolúción megy át. Európa válságba jutott, Amerika fenyeget. Az *Europäische Revue* egyik megfigyelőállomása akar lenni az európai gondolat viszontagságainak. Jöhet idő, amikor Európa maga is adottság lesz, tragikus sors, amibe beleszülettünk.

*

Európa és Magyarország? Ha egy nagyobb egység — Európa — kedvéért a tulzó sovinizmusok korlátokba illeszkednek, mi csak nyerhetünk a változáson: bennünket továbbkörülnézni nem lehet, fölszabadítani igen.

Az *Europäische Revue* ebből a szempontból fóruma lehet a magyar kérdésnek is. Csak ne essünk abba a hibába, hogy ahol nem teljesítik 100 százalékig a követeléseinket, ott ellenséget szimatolunk. Az *Europäische Revue* okosan semleges folyóirat. Elvesztené reánk nézve is az értékét, ha azt kívánnók tőle, hogy a magyar propaganda szolgálatába álljon. Elég, ha fölszínen tartja a problémákat: ezzel szolgálja legjobban a revízió ügyét. Elég, ha a mi álláspontunkat is — európai szempontú beállításban — megszólaltatja.

Ez meg is történik, elég sűrűn. Ott van például az idei évfolyamban Hunyady Ferenc gróf cikke: *Ungarns Sonderstellung in Europa*. A tanulmány mindent elmond — sokszor igen erős szavakkal — ami a magyar követeléseknek lényege, csupán sürgősségi fokozatokat állít föl a különböző megszállott területekre vonatkozólag. Konklúziója: Európa érdeke a revízió. Kétségtelen, hogy békés úton csak úgy számíthatunk revízióra, ha a nagy közösség közvéleménye a saját érdekét a mi érdekeinkkel azonosítja. — A cikk nyomán vita is keletkezett a Revüben. Ez is annak a jele, hogy a magyar kérdés témája elevenbe vág.

Egy másik, bennünket közelebről érintő cikket Rohan herceg írt a folyóiratba *Ungarn und Rumänien* címmel, amelyről a magyar sajtó nagy lelkesedéssel számolt be . . . Ezzel a naiv örömmel nem teszünk mindig jó szolgálatot önmagunknak. A magyar közvélemény rögtön magyar barátának harsonázza azt a külföldi írót, aki a mi igazunkat védi és ezzel a korai örömmel sokszor kellemetlen helyzetbe hozza — sőt az ellenséges külföld előtt meg is

bélyegzi az illető ártatlan cikkíró, aki nem akart „magyarbarát” — azaz elfogult — lenni, hanem csak az igazságot keresi becsületes tárgyilagossággal. Nem magyarbarátokra van szükségünk, hanem objektív igazságra és elfogulatlan külföldi közvéleményre. Nem kell az oláhok előtt okvetlenül magyarbaráttá kiáltani Rohan herceget, azért, mert a békeszerződések kiáltó igazságtalanságairól, politikai és gazdasági oktalanságairól beszél. És nem kell okvetlenül szimpáthiát keresni — még ha tényleg megvan is ez a rokonszeny — abban a bátorságban, hogy Rohan herceg ezekkel a nekünk jóleső, de igaz szavakkal jellemzi Romániát: „Ein Völkerstaat mit grossen und kulturell oft überlegenen Minderheiten“.

*

Az *Europäische Revue* nem hivatalos szerve a Föderation-nak, csupán a főtitkárnak, Rohan hercegnek egyéni akciója. De van már a szövetségnek hivatalos kiadványa is, amely *L'Oeuvre de la Fédération Internationale des Unions Intellectuelles* címmel Prágában jelent meg (1928). A kiadvány visszailleszt a Szövetség eddigi működésére, közli a prágai kongresszus előadásait és a tagok névsorát.

A Szövetség alapeszméjét Rohan herceg szavaiban láthatjuk: *l'idée de la collaboration intellectuelle internationale était en marche . . .* Jellemző tény, hogy az alapítók között egy jezsuita és egy szocialista is szerepel. Ami a végcélét illeti, itt egyelőre csak *imponderabilitás*-ról lehet szó: emberien barátságos atmoszférában összehozni reprezentáns embereket különböző országokból, amiket a háború utáni korszak gyűlölségei, bizalmatlansága és féltreértései egymástól elidegenítettek. Az első alapítók között — az *Europäische Revue* említett munkatársain kívül — olyan neveket találunk, mint Dubois kardinális, Lévy-Bruhl párisi professzor, Henri Lichtenberger, Paul Valéry, Kasimir Edschmid, Keyserling gróf, Robert de Traz, a *Revue de Genève* szerkesztője, Seipel, Bremond abbé, Joseph Bédier, a lengyel Oscar Halecki, Albert Thibaudet és — Benes doktor . . . Az európai szellemi élet legjobb nevei. A Szövetség egyik életnyilvánulása: előadások rendezése Európa különböző városaiban. Az eddigi előadók: Reiner-Maria Rilke, Julius Bab, Max Brod, Marinetti (Róma), Gonzague de Reynold (Bern), Thomas Mann, Valéry-Larbaud, Martin Buber, Heinrich Mann, Alphons Dopsch, Gundolf, Fr. Meinecke stb.

*

Egy pillantás a prágai előadásokba. Politikamentes reflexiók, nagy általánosságokban és absztrakciókban kifejtett történetfilozófiai problémák. Egy Blacker nevű angol előadó *La conception moderne du monde* címmel arról értekezik, hogy az újkori ember, magára hagyatva és vallásadta bizonyosságok nélkül is, megérti a világot, kialakít magának egy autonóm világképet. Fr. Dessauer (*L'esprit de l'invention*) az emberi munkában az isteni teremtés folytatását látja. A technikának erre a dícséretére Peter Wust dr. (Köln) erélyesen tiltakozik, Overmann jezsuita pedig Jung (Svájc) — *La psychologie de l'homme moderne* — konklúzióival szemben arra utal, hogy a középkor metafizikai garanciái nem vesztek el a modern emberre nézve . . . A világnézet és a technika kérdése általában erősen foglalkoztatta a kongresszust. (Idetartozik pl. A. Fontaine előadása: *Transformation de l'état sous l'influence de la technique.*) Mindenről szó volt, csak Európa egységesüléséről nem. Politizálni nem lehet, ahol csak a nemzeti ellentétek kikapcsolásával lehet közös asztalhoz

ülni, ahol kölcsönösen harmónikus kell hogy legyen a levegő . . . Magyarország egyébként nem volt képviselve a prágai kongresszuson, azzal a megokolással, hogy ellenséges területen folyik le. Rosszul tettük. Jobb, ha jelen vagyunk mindenütt. A Fédération ápolja a kapcsolatokat a Pen-Club-bal, a Népszövetség kooperációs intézményeivel. Nem akar internacionalizmust propagálni. Az európai nemzetekfölötti lélekhez (âme supranationale) a nemzeti lelken keresztül akar eljutni.

Az újonnan csatlakozók közül megjegyezhetjük még a következő neveket: Max Liebermann, Julius Meier-Graefe, Werner Sombart, Lujó Brentano, Hans Kelsen, Franz Werfel, Anton Wildgans, Salamon Reinach, Luigi Pirandello.

*

Végre, két napi utazás után eljutunk Barcelonába. Az első benyomás: rikitó keveréke multnak és amerikanizmusnak, világvárosnak és tipikus mediterrán kikötőnek. A férfiak „lovagok“, a nők „előkelő úrnők“, csak első osztályon lehet utazni, a mozdony úgy sípol, mint nálunk a vicinális és a közlekedési rendőr lángoló vörös uniformisban dirigálja az autót . . . De most nincs idő rá, hogy bámulva gyönyörködjünk.

A kongresszus megszervezése kitűnő, ez is azt bizonyítja, hogy az eszme tud magának híveket szerezni, államhatalmat megmozgatni. Előzőleg már megalkult a Fédération helyi csoportja, valóságos monstre-bizottság — jellemző a feltörekedő spanyol kulturára — körülbelül 150 taggal: a város egész intelligenciája és arisztokráciája, a hatóságok, a kiállítás vezetősége. Nemzeti ügyként karolták föl a kongresszust, amelyet Alba herceg és Primo da Rivera védnöksége alá helyeztek . . .

*

A kongresszus kerete — a Fédération évi közgyűlése, a folyó ügyek — nem keltett nagy érdeklődést. A Fédération igazi élete az egyes európai jelentőségű személyiségek előadásáiban jelentkezik.

Ezekről az előadásokról ugyanazt lehet mondani, mint az *Europäische Revue* cikkeiről. Egy központi probléma körül folyik a szó — minden kongresszus előre megkapja a témát; a mostani főadat: *La probléme social de la culture* — természetesen minden konkrét külpolitikai vonatkozás nélkül, kerülve még a célzásokat is, ami ellentéteket szíthatna ország és ország között.

Rohan herceg fáradhatatlan rendező és az előadások ünnepélyes hangulatát nagyban növeli az egyetem aulájának történelmi-freskós, pathetikus kerete; az előadók szöszékről beszélnek, amelyhez titkos falilépcső vezet és az elnöki emelvényen úgy ülnek a spanyol notabilitások, mintha valami színpadi rendező írná elő a gesztusokat és ceremóniát. (A diákságot nem engedik be a szigorú teremőrök, bizonyára tudják, hogy miért. Német egyetemen ilyen intézkedésre nem volna szükség. Úgy hallom egyébként, hogy a tavalyi heidelbergi kongresszus java-publikuma az egyetemről került ki. Itt a hallgatók azzal szórakoznak, hogy ha — legalább kettesével — hallgatónő jelenik meg a folyosón: körülállják és megtapsolják . . .)

A centrális témához legközelebből két előadás szól hozzá: Hunyady Ferenc grófé és Giuseppe Bottai olasz miniszteré. Hunyady előadása — *Conception aristocratique de la culture* — magyarul a *Széphalomban* jelent meg (1929. évf.), úgyhogy ezen a helyen nem kell bővebben ismertetnem. Csak arra utalok, hogy a téma kifejtéséhez — a kultúra arisztokratikus jellegének apológiájához — sok bátorság kellett egy olyan európai közvéle-

mény atmoszférájában, amely a demokráciának kedvez. *Arisztokratizmus*, mint a haladás legbiztosabb eszköze: ez a konklúzió egyike volt a kongresszus legpregnansabb és legmerészebb mondatainak. És a hallgatóságban jelenlevő két magyar állampolgárban — akik reménykedve lesték a szószékről lehajoló, rokonszenves megjelenésű és elegáns franciasággal beszélő fiatal arisztokrata szavait és az őszinte hatást — nagy örömet kelthetett az az érzés, hogy Magyarország épen ezzel a konklúzióval, az ezeréves hagyomány és a haladás szintézisével jelentkezik a nagy princípiumok porondján . . . Mert lehetett volna argumentumokat fölhozni e tézis mellett, érveket, amik ebben a milieuban alig keltenének rezonanciát, hiszen nem ismernek bennünket: *Szent István*, *Széchenyi* és *Ötvös* neveit, amelyek a magyar glóbuszon arisztokratizmust és reformot egyformán jelentenek.

Bottai a nemzeti kultúra másik oldalát akarta megvilágítani *La conception démocratique de la culture* címmel. Előadása már nem mozgott olyan absztrakt régiókban, mint a Hunyady Ferenc grófé: propagandát csinált — jó értelemben — a fasizmusnak, azokat az intézményeket ismertette, amiket a Mussolini-korszak a népkultúra érdekében létesített.

A nemzetnevelés, országos pedagogia kérdésével foglalkozott egy másik előadás is, az osztrák *Karl Bühler*-é, aki amerikai útjáról beszámolva fölvetette azt a kérdést, amire már Hunyady gróf is utalt és amely a tavalyi kongresszuson is szóba került —: a technika előretörése, az egyéni munka helyettesítése a gépmunkával és az ezzel járó lelki uniformizálódás, az egyéniség elveszése a tömegben, az amerikanizálódás veszedelmé mennyiben érinti Európát?

A kérdés újra szóba került. *Carl Schmidt* történetfilozófiai előadásában, amely a történelem folyamatában egy új fejlődési törvényt keresett: azt a továbbhaladási princípiumot, amit az előadó *neutralizálódás*nak nevezett. Az új „törvény” természetesen nem egyéb, mint termékeny szempont, amely azonban igen alkalmas észrevétlenül, adatként heverő tények megvilágítására. Schmidt gondolata az, hogy minden kornak megvan a maga eszmei harca: két ellentétes princípium, — mondjuk: *katholicizmus* és *protestantizmus*; gazdasági *partikularizmus* és *konföderációs törekvések* — amely élethalál-harcot vív, a ki-egyenlítődség vagy végső győzelem minden kilátása nélkül. A harc végül mégis megszűnik, még pedig azért, hogy a kérdés leszorul a koreszmék küzdőporondjáról. *Compromissum*, *modus vivendi* jön létre és az ellentétek latensül élnek tovább, várva az esetleges új kirobbanást. (Nálunk példának lehetne idézni a nyelvújítási harcot és ez lesz a sorsa az *Ady-vita* mögött rejlő világnézeti és generációs ellentétnek is.)

Föl kellett vetni a kérdést: mi az a harc, ami a jelenben folyik és ami *neutralizálódásra* vár? *a technika*, amely az ember helyébe a gépet állítja és amelynek szinte vallásos rajongói vannak? Schmidtnek könnyű volt kimutatni, hogy a technika nem jelent eszmét, világnézetet. A technika csak eszköz. Bármely világnézet harcolhat vele a maga uralmáért, ha birtokába keríti ezt a féltelmetes eszközt. A technika eszméje tehát nem alkalmas a világbekegyesítésére. Ellenkezőleg: a technika egyik legerősebb ellensége a békének . . . Schmidt nem beszélt arról a kérdéstről, amit talán sokan vártak tőle: mi lesz a *nacionalizmus* és a *bolsevizmus* harcával? A két princípium döntő összecsapása nem maradhat el . . .

Még egy előadásról megemlékezhetünk. *Eugenio d'Ors* — *Perspectives d'une culture du XXe siècle* — címmel — az előbbinél is kényesebb kérdéshez nyúlt. Két, erősen vitatható tételt állított föl: 1. a kultúra lényege, hogy

egyete mes és nincs országhatárok közé szorítva; 2. a nemzet csak átmeneti, történelmi alakulat az örök emberi kultúrához képest . . . Az előadás nem keltett nagyobb érdeklődést, hacsak a zárótételt nem számítjuk az érdekesebb konkluziók közé. Így hangzik körülbelül: a burzsoázia eszméje megbukott és a jövő kultúráját az arisztokratikus és demokratikus eszme szintézise fogja kialakítani . . .

*

Ha valaki irónikusan nézi a lelkes előadóknak és udvarias hallgatóságnak ezt a társaságát, azt mondhatná rájuk: esztéták, theoretikusok, széplelkek, álmodó filozófusok és írástudók ártalmatlan gyülekezete. Ezek akarják létrehozni a világ szellemi egységét?

A szürke theóriák és vitás kérdések mögött azonban eleven és kevésbé ártalmatlan, gyakorlati valóságok állanak. Bottai jelenléte és a fasizmus bemutatkozása is dokumentálta, hogy az elméleti fejtegetések mögött egy egész országnak új alapokra fektetett és expanzióra kész kultúrája állhat.

*

Az előadásokat vita követte volna, de — a dolog természete szerint — előadásokat könnyebb megszervezni, mint a diszkusszió szálait kézben tartani. A program zsúfoltsága amúgy is a minimumra redukálta a vitának engedélyezett időt. Csak kuriózumképen emlitem egy kitűnő francia orátornak beszédét, aki komikus hatást váltott ki azzal a kirohanásával, hogy fölösleges itt a kongresszuson a kultúra problémáiról beszélni, amikor egész kultúránk amúgyis csődbe jutott, amikor a pedagógia annyira sikertelen, hogy a legnagyobb peszsimizmussal nézhetünk a tudatlan mai ifjúság jövője elé . . .

*

Még egy utolsó alkalom kínálkozott a kongresszus tagjai előtt szellemi megnyilatkozásra: a záróakoma, ahol programmszerűleg — francia országnevek szerinti betűrendben — minden jelenlévő ország képviselője felszólalhatott. Itt már alkalom nyílt leszállni az elvont léggömből, teóriák útvesztőiből a nemzetközi érintkezés derűsebb talajára lépni.

Az első szónok a német delegátus volt, akinek ezuttal is, mint mindig, kedvező helyet biztosított az udvarias francia nyelv *All e m a g n e* szava. A német szónok beszéde — sohasem hallottam még német embert ilyen elegáns franciasággal és hibátlan kiejtéssel beszélni — valósággal iskolapéldája volt a diplomáciai tapintatnak, amely épen azzal ér el hatást, amiről *nem* beszél. Beszélt a széttépett Európáról, az együttműködés és ujjáépítés eszméjéről, amely *S t r e s e m a n n* halálával oly sokat veszített. Egy szó sem esett háborúról, a németek kívánságairól, de annál több a feltörekvő, nagy virágzás előtt álló Spanyolországról. A szavak a németek számára amúgy is jóindulatú talajra hullottak. Föltűnő volt, hogy az egyetlen diplomata, akít meghívtak a díszes lakomára, a német nagykövet volt . . . Ott ült a praesidium jobbján és egyetlen izomrándulása sem árulta el, hogy mennyire figyel honfitársa minden szavára és a hatásra. Bevallom, számomra nagy meglepetés volt, hogy egy latin országban milyen nagy szimpáthiák élnek a németek iránt. Szívből jövő rokonszenv, amely nemcsak az ilyen ünnepélyes és diplomáciai alkalmakkor nyilatkozik meg, hanem a mindennapi életben is, az üzletekben például, ahol francia vagy olasz szóra németül válaszolnak . . .

Anglia (Grande Bretagne) képviselője nem szólalt föl. Az angol Intellektuális Unió amúgyis csak kevésszámú taggal volt jelen. Ezek sem beszéltek. Az angolokat Európánál nagyobb horizontok problémái érdeklik.

A lengyel unió delegátusa — az őz Zielinszky professzor, az európai hírnő klasszika-filológus — már előre nagy érdeklődést keltett. A francia-kultúrájú cári Oroszország generációjából való tudós nagy ovációban részesült, mikor Polonia ujjaszületését említette. (Mikorra fog Hungária ennyi szimpáthiát gyűjteni magának?) Ez a siker aztán tomboló lelkesedéssé erősödött, mikor Zielinszky — könnyen elérhető és mégis mindennél hatásosabb eszköz — spanyolra fordította a szót és beszédét néhány spanyol frázissal fejezte be. Az amúgyis könnyen hevülő spanyol publikum földöntúli boldogságban úszott. (Körülbelül ugyanaz a hatás, mint mikor minálunk egy finn tudós magyar beszédet mond.)

Pologne után Roumanie következett: udvarias bókók Cantacuzène hercegnő — a Szövetség egyik oszlopos tagja — részéről. Az oláhok nagy előnyben vannak a latin földeken. Mindenütt testvérségre hivatkozhatnak, amit nem is mulasztanak el, persze megfélemlítkezve balkáni fajiságukról és orthodox kultúrájukról. Cantacuzène hercegnő a latin testvérséghez még egy előnyt fűzhetett: azt az érdekességet, hogy egy internacionális megjelenésű hölgy ékes francia retorizmussal egy távoli „romantikus” nép nevében beszél. A nők úgy látszik értelmesebb hírokat tudnak megpendíteni. És végül néhány oláh mondat, amelyet a hercegnő azért mondott, hogy dokumentálja a keleti hegylakók románságát . . .

Nehezebb volt a cseh fölszólaló helyzete és nem is keltett nagyobb föltűnést. Spanyol-cseh közvetlen szellemi kapcsolatokra rámutatni — talán shakespearei fantáziával, amely még tengeren járt cseh földre, könnyebb lett volna.

*

Nem volt könnyű a magyar fölszólaló szerepe sem, amely előzetes megbeszélés szerint, reám esett. Nem azért nem volt könnyű, amit mondani kellett. Nehéz volt el nem mondani bizonyos dolgokat, amik otthon elképzelve tetszetősek és sikert ígérők, de a valóságban inkább károkat okoznak. Egy brutális vagy őszintébb szó menten szétugrasztaná vagy összeveszíténé ezt az „együttműködési” társaságot, amelynek legfőbb összekötő kapcsa — minden belső jámbor szándék mellett is — a semmitmondó mosolygás. Rohan herceg maga is többször érdeklődött, hogy mit fogok mondani . . . Megnyugtattam.

A sablonos bevezetés nem került sok fejtörésbe. Magyarország mindenkor annyira bele volt keverve Európa szellemi és politikai mozgalmaiba, — ezt a szerbek és oláhok nem mondhatják el magukról — hogy spanyol-magyar adatok bőven állottak rendelkezésre: a közös uralkodóláz, a spanyol irodalom magyarországi nagy befolyása és az a háromszáz spanyol lovag, aki 1686-ban Budavár visszavételénél életét áldozta Hungária fölszabadításáért, — amikor Magyarország ügye még Európa ügye volt . . . De aztán szólni kellett a mai Európáról is. A kongresszus tárgya volt: *vulgarisation de la culture*. De csupán arról esett szó, hogy miként lehet fölülről lefelé és alulról fölfelé — egy népen belül — kulturális áramlatokat teremteni. Van azonban egy fontosabb vulgarizációs irány is: a vízszintes hatások, amik egyik néptől a másikhoz vezetnek. Ezen a téren azonban a kis nemzetek nagy hátrányban vannak a nagy nemzetek mögött. Kultúrájuk, irodalmuk, művészetük ismeretlen terület és míg a nagy nemzetek közép-szerű tehetségei az egész világot meghódítják, a kis nemzetek lángelméit föl sem fedezik. A kérdés olyan, hogy szólhattam a csehek, oláhok, szerbek nevében is, hozzátéve, hogy ezen a hátrányon túl még ezerféle nehézségek várnak a kis-nemzetek íróira: szellemi vámpatórok, elkobzás és kitiltás . . . Ez volt a legkényesebb pont, de nem lett belőle ünnepontás, mert mindenki kénytelen volt

elfogadni a *libre échange* eszméjét, a vámnélküli gondolatközvetítést, a szabad könyvforgalmat. Elvben legalább is . . .

Szomszédaink megértették a dolgot, de kénytelenek voltak gratulálni és *Ca n't a cuz è ne* hercegnő külön fölszólalásban reflektált a fölvetett eszmére, bejelentve, hogy irodalmi díjat alapít azoknak a fordításoknak jutalmazására, amik a kisnemzetek íróit valamely világnyelven propagálják.

*

A kongresszus szellemi portréja után szólhatunk valamit a külsőségekről is, magáról a keretről, Barcelonáról.

A spanyol hatóságok, a kiállítás vezetősége, a barcelonai *Union Intellectuelle* tagjai mindent elkövettek, hogy a kongresszus külsőségeiben is sikerüljön. Maga a kormány — *Primo da Rivera* — vállalta a patronatust, *Alba* herceg az elnökséget. A díszes megnyitó ülésnek és az előadásoknak az egyetem aulája szolgált gotikát utánzó, de modern keretül. Az első este nagy *réception* a Ritz-szállodában, persze, amint ilyenkor történni szokott, a külföldiek hamar egymásra találunk, — sokan régi ismerősként üdvözlik egymást — a „helybelleikkel“ nehezebben megy a barátkozás. Vannak jelenlevők, akik alig beszélnek a spanyolon kívül más nyelvet . . .

A *Fédération* titkársága elsőrangú szervezést produkált. Ebéd itt, vacsora ott, vezetések a kiállításon, fogadás a városházán, előadás a német pavillonban . . . , kirándulás autocar-okon *Montserrat* hegyére, amely 1200 méternyire emelkedik a tengermelletti síkság fölé és bencés kolostorával, műkincseivel, groteszk természeti szépségeivel felejthetetlen látnivaló. El lehet hinni, hogy erre a félelmetes sziklahegyre lokalizálták a *Grál*-legendát. (*Bikaviadal* nem szerepelt a zsűfolt programmon, de az ilyen véres látvány talán nem is illett volna a kongresszus pacifista szelleméhez.)

A zárólakomát nagy pompával rendezték meg a spanyolok. (Amúgyis rengeteg pénzt emésztett föl a kiállítás, de legalább egész Európa tudomást szerzett a spanyol föllendülésről.) Különösen spanyol részről lehetett érdekes fejteket, büszke arcokat látni és a rendjelekkel sem takarékoskodtak. Kítűnő és szenvedélyes szónokok a spanyolok. Érthető, hogy anyanyelvükön szívesebben deklamálnak, mint a diplomácia nyelvén.

A lakoma után, éjjel tájban, természetesen tánc következett, ami újabb a nemzetközi érintkezésnek nem megvetendő formája. (Ha a nemzetek közötti kérdéseket zöld és fehér asztal helyett a táncpadlón lehetné eldönteni, a magyar diplomaták bizonyára mindenütt vezető szerephez jutnának . . .)

A spanyol delegáció szokatlanul nagyszámú tagot hozott össze. Mintegy százötvenen: hercegek, márkik, grófok, — arisztokrata úgylátszik sok van Spanyolhonban — egyetemi tanárok, írók, művészek, újságírók. Mintha kisebbbajta városban lettünk volna, ahol az intelligencia minden számottevő tagja fogadja az idegeneket, pedig *Barcelona* milliós város, igaz, hogy erősen kereskedelmi és ipari jellegű.

A szellemi vezetés határozottan a német delegáció kezében volt. Körülbelül harmincan jöttek el és, lehet mondani, otthonosan érezték magukat a semleges, sőt németbarát területen. Semmi provokáló gesztus, de azért úgy viselkedtek, mintha nem is lett volna háború. Diplomáciai sikerük, hogy az előadások számottevő része német nyelven hangzott el. Ők képviselték egyébként a kedélyességet is. Rögtön fölfedezték, hol van jó vendéglő, merre van jó sör és a társaságok körülöttük alakultak ki. (Vendéglőt találni nem könnyű *Barceloná-*

ban. Kevés van és csak luxushely, ahol kettőtől négyig külön kis szalonokban agyon eszik magukat a gazdag spanyolok. „Három tál étel”: három hús-ételt jelent, ami előtte, közbe és utána van, azt ráadásnak adják . . . A nagy tömeg büffékben eszik, állva és továbbsétál a legközelebbi büfféig.) A németek alkották — furcsa, de így van — a kongresszus legmozgékonyabb elemét: mindenre kíváncsiak voltak, mindent látni akartak. Főleg egyetemi tanárok és néhány arisztokrata. Hamburg, Frankfurt, Bécs: úgylátszik ebben a három városban van leginkább talaja az Union Intellectuelle eszméjének.

Az oláhokat egy herceg, két hercegnő és egy professzor képviselte. Hozzájuk lehet számítani a fontos nemzetközi pozíciót betöltő O p r e s c u-t is, aki a népszövetségi Coopération Intellectuelle képviselőjében jelent meg. Oprescuval évekel ezelőtt Genfben találkoztam. Fölismertük egymást.

A csehek hárman voltak: egy germanista egyetemi tanár a feleségével és egy filozófus, Prágából. Inkább németül beszéltek, mint franciául. (Ha a franciákat valaki bosszantani akarja, elég annyit mondani: ime a cseh szövetségeseik, teljesen el vannak germanizálva . . .) Ebéd közben az egyik cseh kongresszista azt a kijelentést tette, hogy ők a magyarokat veszik például, miképpen kell nagyszémmel és aktíve külföldön szerepelni. Ha tudná, hogy mennyire irreálisan lát bennünket . . .

Franciák kevesen jöttek és passzive viselkedtek. (A katalánok francia-rajongók, de a spanyol atmoszféra nem mindenben kedvező a franciák számára.) Az olasz Unio hat taggal képviseltette magát, köztük B o t t a i államtitkárral, akinek fiatalsága és energikus, szimpatikus, életvidám föllépése a fasizmust szimbolizálta.

*

Barcelona. Hihetetlen összegeket áldoztak a kiállításra és a város „világvárosi” jellegének kidomborítására. Jöttek is az idegenek, de az idegenjárás aranyérmének két oldala van. Az idegen észreveszi a jót, de észreveszi a rosszat is. (Ugyanaz áll a mi idegenforgalmunkra is.)

Amin nem lehet rontani: a természeti szépségek. A kikötő, a tipikusan földközítengeri régi város, a háttérben húzódó dombok (Tibidabo), ahonnan gyönyörű kilátás nyílik a kivilágított városra és a holdvilágos tengerre . . . ez a szentimentális-romantikus Barcelona. De van egy másik is, a hispano-amerikanizmus nagy nekilendülésének gyártmánya, világvárosi arányok, széles avenue-k, földalatti és gyorsvasutak. Nagy gazdagság — Barcelona a gazdasági főváros, nem Madrid — és főleg nagy akarat a száguldó iramhoz. Sokat emlegetik, hogy Spanyolország nem kriptá, hanem fejlődő, a modern korrall lépést tartó, renaissance-át élő ország. (Ahol „futuristák” az emberek, ott még nagyon erős a múlt.) Ennek a bábeli tülekedésnek szimboluma az a néhány kisebbfajta felhőkarcoló, amely ott éktelenedik a főutcákon. A kiállítás maga egy egész város. Külön autóbuszjáratok tartják fenn benne a közlekedést. A *hispano-amerikanizmus* valóban erős és mindenütt érezhető mozgalom. A spanyol politikának és szellemiségnek úgylátszik sikerült Délamerikát maga mögé állítania. A régi spanyol kultúra ezzel olyan gazdag Hinterland-ot kapott, hogy százévre megélhet belőle egy nemzeti program. Az északamerikai angol-germán világunalomal szemben egy latin híd épül Európa és Amerika között . . .

Az idegennek leginkább az szűr szemet Barcelonában, ami modern: a város legnagyobb része. Az akarás szinte gigantikus arányokat ölt: a *Sagrada Familia* nevű befejezetlenségében kétszeresen bizarr hatást tevő gothikus-modern kathedrális, a kiállítás néhány futurista épülete, háromszögletű házak,

mintha csak kétdimenziójuk volnának, anyagszerű konstrukció nélkül . . . (Moszkvából jön ez az építészeti forradalom és már 1925-ben Párisban jelentkezett.) A népzene, amivel kérkednek: igen primitív és keleties . . .

De vannak rosszabb dolgok is, amiket az idegen észrevesz. Egy kicsit balkános az egész benyomás, amit ez a csikágói elképzelésű város nyújt. Mindenki az utcán tolong. (Mikor dolgoznak?) Éjjel kettőkor a legnagyobb korzó. Lányok-asszonyok összefogózkodva sétálnak. A kikötő-negyed Marseille hirhetté éjjeli életével vetekedik. Sok ízléstelenség és stílustalanság a modern épületekben. Fehér malteres bércaszárnyák. (Akárcsak Bécsben vagy nálunk.) Azt mondják, hogy a szecesszió a katalánok nemzeti stílusa. (Nem a legszerencsésebb választás.) Nemes anyagból épült ház kevés van, annál több a vasbeton. Általában az egész város bombasztikus benyomást kelt. Túl van méretezve, feleannyi helyen is elfért volna. Üres avenüek száguldoznak szerteszét, beépítetlen részeken át. Földszintes házak a város közepén és luxusszállodák a periferiákon, számáristállók mellett. Ócskavas-telepek, javítóműhelyek, aztán ismét elegáns boltok. Mintha a külső Váci-utat összekeverték volna a Champs Élysées-vel. Maga a kiállítás is egy óriási blöff: nagy effektusok — fontaine lumineuse — amik elkábitanak, de a csöndes szépségekből alig valami. Ez a vízszegény, terméketlen ország hihetetlen galantériával pazarolta szökőkutakra és pálmaligetekre a pénzt. Hogy tessék a külföldieknek a játék . . .

Az idegen arra is hamar rájön, hogy a barcelonai spanyol: szenvedélyesen katalán nacionalista. A katalán intelligencia lenézi a spanyolt. Egy utitársam mondotta ötperces ismeretség után: „Mi tiszta latinok vagyunk, a spanyolok mór és zsidó keverék nép“. A meghívókon külön szerepelt a katalán és a spanyol szekció, annyira nem keverődik a két intelligencia, amely pedig ebben az esetben „union“-t akar . . . Az utcán is kétnyelvűek a fölírások. Egy gyászruhás úri hölgy — fölhasználva az egyetem aulájában kapott szólási engedélyt — könnyes hangon a kongresszus elé tárta a katalánok nemzeti és kulturális sérelmeit. (Nem nagyon értették meg a fölszólalását és tapintatosan napirendre tért fölötte az elnökség, de jellemző maga a tény, hogy még az ilyen alkalmakat is megragadják a katalánok. Vigasztalásunkra lehet, hogy más — egységes és nemzeti — államokban is komoly probléma a nemzetiségi kérdés.)

*

Leszűrhetjük végre a tanulságot a *Fédération Internationale des Unions Intellectuelles* barcelonai kongresszusából.

Mindenekelőtt nem lehet tagadni, hogy Rohan herceg mozgalma nagyon sok országban szimpátiákra talált, hogy kedvéért nemzeti erők és szervezetek mozdultak meg. A kongresszus társadalmilag a legnagyobb sikert jelentette. Nyilvánvaló, hogy — ha nem azonosítjuk is magunkat százszázalékig és „sans réserve“ a *Fédération* céljaival — nem engedhetjük meg magunknak a luxust (A p p o n y i Albert gróf szavával élve), hogy távotartsuk magunkat onnan, ahol ellenségeink és barátaink gyülekeznek. A *praesentia* mindennél fontosabb. Ha nem vagyunk jelen a reprezentációs alkalmaknál, lassankint kimegy a szokásból kijelteni *Hungaria* nevét.*) Ma már a németek is többet „ebédelnek“ (Thoiry!),

*) Megragadom az alkalmat annak a propagálására, hogy külföldön mindenütt a *Hongrie*, *hongrois*, *Ungarn*, *Ungar* stb. neveket használjuk. Nem azért, mintha a *magyar*, *Magyarenland*, *Madjare* stb. elnevezések ellenkeznének a tényekkel. De ezeket az új elnevezéseket azok találták ki és alkalmazzák, akik rosszindulatul így akarják megkülönböztetni a történelmi Magyarországot a mai

„táncolnak“ és „teáznak“ külföldön . . . A régi diplomáciai szalonok helyébe a mai demokráciában a legszélesebb közvélemény terei léptek.

Nem mondhatunk le a külföldönjárás és személyes érintkezés számtalan előnyéről sem, ami ilyen alkalmakkor bőségesen kínálkozik. A zárólakomán egy francia professzor mellett ültem . . . és egy hétig a legkülönbözőbb országok intellektuelli jeivel volt alkalmam beszélgetni. Egy példa: az egyik német kongresszustag azzal a kérdéssel fordult hozzám, hogy hány millió magyar van a földön. Mikor megmondtam neki, hogy tizenegy millió, nagyon meg volt lepve. Azt hitte, alig vagyunk néhány milliónyian. Hiszen akkor maguknak nagyszerű kulturájuk lehet! — kezdett lelkesülni. Tizenegy millióval sokat lehet csinálni! Vannak sokkal kisebb kulturnemzetek. (Persze hogy vannak. És vannak sokkal nagyobb barbár nemzetek is.) Egy másik kérdés: igaz-e, hogy felekezeti harc van Magyarországon? (Igen fontos, hogy ki és mit válaszol; igazat mondva és mégis úgy, hogy ne ártson vele az országnak.) Minthogy sok egyetemi tanár volt jelen, szomorúan tapasztaltam, milyen hiányos fogalmaik vannak a magyar egyetemekről . . .

Az ilyen kongresszus után mindig marad fenn valami kapcsolat. Levélváltás, fényképek kicserélése, későbbi találkozások lehetősége. Az idei kongresszust a lengyel Unio rendezi Krakóban. Kívánatos volna, hogy erre az alkalomra magyar részről minél többen menjenek el. A milieu nem lesz kedvezőtlen számunkra. Aztán arra is kell gondolnunk, hogy 1932-re — minthogy a jövő évi kongresszust már Bukarestbe irányították — Budapesten gyűjtsük össze a Fédération képviselőit. Elsőrangú alkalom lesz megmutatni magunkat. Elég, ha látnak bennünket. Mert az a baj, hogy nem is tudják, mik vagyunk.

*

Nem kell túlzott reményeket fűzni a R o h a n-féle mozgalomhoz, de nem is szabad lebecsülni az *imponderabilitás* értékét. A jövő Európája a lelkekben épül és a lelkeket nem szabad magukra hagyni. A világháborút nem a fegyver, hanem az a gondolat nyerte meg, amelynek sikerült maga mellé állítani a világ többségét. A *Fédération Internationale des Unions Intellectuelles* magyar csoportja, amelynek élén Zichy Ráfaelné grófnő, Pauler Ákos, Hornyánszky Gyula, Sipkei Balás Károly, Eckhardt Sándor állanak, bizonyára megtalálja a módját, hogy ezen a ponton is, a nemzetek egyetértése mellett, Magyarország külpolitikai érdekeit minél hathatósabban előmozdítsa.

(Abbazia.)

Zolnai Béla.

„csak magyaroktól lakott“ területtől. Egyébként az is tagadhatatlan, hogy a magyar szóhoz idegen nyelvekben bizonyos pejorativ hangulat fűződik. Teljesen fölösleges volt Barcelonában az amúgyis nehezen megtalálható, eldugott és igénytelen magyar kapu fölé — az oláhok diszes nagy pavillont kaptak és eléje tették E m i n e s c u szobrát, akiről mindenkinek meg kellett most már tanulni, hogy világnagyság — fölösleges volt azt írni, hogy „Hungria—Magyarország“. Kinek szól a „Magyarország“? A kiállítás magyar látogatóinak? Mert más amúgysem érti meg. El sem tudja olvasni ebben a helyesírásban. Jobb lett volna latinul, az egyetemes európai kultúra nyelvén, régi történelmi sebeket ujtva írni: *Hungaria*.